

ИЧКИ ИШЛАР ОРГАНЛАРИ ТОМОНИДАН АМАЛГА ОШИРИЛАДИГАН ХУҚУҚБУЗАРЛИКЛАРНИНГ УМУМИЙ ПРОФИЛАКТИКАСИ ФАОЛИЯТИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ

Ганиев Ботир Мухитдинович

* Ўзбекистон Республикаси ИИВ Малака ошириш институти
Махсус касбий фанлар кафедраси катта ўқитувчиси
<https://doi.org/10.5281/zenodo.17814700>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 25-noyabr 2025 yil
Ma'qullandi: 28-noyabr 2025 yil
Nashr qilindi: 30-noyabr 2025 yil

KEY WORDS

Ички ишлар органлари,
хуқуқбузарликлар,
хуқуқбузарликларнинг умумий
профилактикаси, фаолият,
ташкил этиш.

ABSTRACT

Мақолада ички ишлар органлари томонидан амалга ошириладиган хуқуқбузарликларнинг умумий профилактикаси фаолиятини ташкил этиш хусусида фикр юритилиб, мазкур фаолиятни янада самарали ташкил қилишга оид таклиф ҳамда тавсиялар билдирилган.

Юртимизда жамоат тартибини сақлаш ва жамоат хавфсизлигини таъминлаш ҳамда хуқуқбузарликлар профилактикаси борасида амалга оширилаётган ислохотлар жараёнида хуқуқбузарликларни “маҳаллабай” жиловлаш, аҳолининг кунлик ижтимоий-маиший муаммоларини “фуқаробай” ҳал этиш ҳудудларда хуқуқбузарликларни олдини олиш ва жиноятчиликка қарши курашиш ҳолати ҳамда бу борадаги устувор вазифаларга бағишланган йиғилишларда хуқуқбузарликларни олдини олиш ва жиноятчиликни жиловлаш борасида берилган муҳим топшириқлар асосида, ҳар-бир маҳаллада ижтимоий муаммолар “оилабай” аниқланиб, “Хавфсиз хонадон” ва “Хавфсиз ҳовли” тизими асосида олиб борилмоқда.

Таъкидлаш лозимки, бугунги кунда ички ишлар органлари жиноятларнинг оқибатлари билан курашиш эмас, балки уларнинг содир этилишига йўл қўймаслик ва барвақт олдини олиш борасида ишламоқда, яъни, бугунги кунда вилоятда, энг чекка қишлоқларда ҳам аҳолининг барча қатламлари билан яқиндан мулоқот қилиниб, хуқуқбузарликларни “маҳаллабай” ва “фуқаробай” ҳал этиш борасидаги ишлар жадаллаштирилиб, кам таъминланган, ижтимоий кўмакка муҳтож оилаларга ёрдам кўрсатилиб, уларни қийнаётган масалалар (ичимлик суви, газ, электр энергияси) тезкорлик билан ҳал этилмоқда. Ҳудудларда ўтказилиб келинаётган комплекс тезкор-профилактик тадбирлар криминоген вазиятнинг барқарорлигини таъминлаш учун мустаҳкам замин яратмоқда десак муболаға бўлмайди.

Таъкидлаш лозимки, одатда, хуқуқбузарликлар профилактикасини бевосита амалга оширувчи ҳар бир субъект ўз хуқуқбузарликлар профилактикаси фаолиятини аввало, Ўзбекистон Республикасининг «Хуқуқбузарликлар профилактикаси

тўғрисида»¹ги қонунига биноан, ҳуқуқбузарликларнинг умумий профилактикаси кўринишида амалга оширади. Хусусан, ички ишлар органлари ҳам.

Жумладан, қайд этилган қонунга биноан, ҳуқуқбузарликларнинг умумий профилактикаси – ҳуқуқбузарликлар профилактикасини амалга оширувчи ва унда иштирок этувчи органлар ҳамда муассасаларнинг ҳуқуқбузарлик-ларнинг олдини олиш, ҳуқуқбузарликларнинг содир этилиши сабабларини ва уларга имкон бераётган шарт-шароитларни аниқлаш ва бартараф этиш бўйича фаолиятдир.

Баъзи адабиётларда ҳуқуқбузарликларнинг умумий профилактикаси деганда, профилактика субъектларининг ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш, уларнинг содир этилиш сабабларини ва уларга имкон бераётган шарт-шароитларни аниқлаш, бартараф этиш бўйича фаолияти² деб таърифланган.

Н.Б. Қурбонов, жиноятчиликнинг умумий олдини олиш деганда, жиноятчиликка қарши курашишнинг иқтисодий, сиёсий, ижтимоий ва бошқа институтларини ривожлантириш, инсонларни маънавий-маърифий камолоти учун шароит яратиш, жиноятчиликни келти-риб чиқарадиган турли сабабларни аниқлаш, жиноятчиликни юзага келти-рувчи шароитларнинг зарарли таъсирини олдини олиш назарда тутилади³ деб, қайд этади.

Бошқа мутахассислар умумий профилактикага «давлат миқёсида ташкил этилади ва жиноятчиликка қарши курашни ташкил этишдаги давлат сиёсатининг муҳим йўналиши ҳисобланади»⁴ деган фикрни билдиришган.

Ушбу юқорида билдирилган фикрлар бизнинг нуқтаи-назаримизда ҳуқуқбузарликлар умумий профилактикасининг вазифалари, мақсади ва бошқа ўзига хос хусусиятларини тўлиқ очиб бермаган. Мутахассис, олима Қ.Р. Абдурасулованинг “умумижтимоий профилактика ҳуқуқбузарлик-ларнинг сабаблари ва шарт-шароитларини аниқлаш, уларни бартараф этиш ёки нейтраллаштиришга, бошқа ғайриижтимоий қилмишларга қарши курашишга, фуқаролар ва мансабдор шахсларни қонунга ҳурмат руҳида тарбиялашга, ижтимоий ахлоқ қоидаларини бузувчиларни қайта тар-биялашга қаратилган ижтимоий-сиёсий, ташкилий, ҳуқуқий ва тарбиявий тадбирларни қамраб олади”⁵ деб берган таърифи назаримизда ҳуқуқ-бузарликларнинг умумий профилактикасининг мақсади, вазифалари ва бошқа ўзига хос хусусиятларини қамраб олган.

Қайд этиш лозимки, ҳуқуқбузарликлар умумий профилактикасининг мақсади – бир вақтнинг ўзида бир гуруҳ шахс ёки кенг жамоатчиликка нисбатан ғайриижтимоий хулқ-атвор ҳамда ҳуқуқбузарлик содир этилиши натижасида келиб чиқадиган ҳуқуқий

¹ Ўзбекистон Республикасининг «Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида»ги қонуни // Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси - <http://Lex.uz>.

² Криминология. Умумий қисм: ИИВ олий таълим муассасалари учун дарслик / И.Исмаилов, Қ.Р.Абдурасулова, И.Ю.Фазилов. — Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2015. — Б. 192–194; Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси психологияси: Дарслик / Ё.А.Фарфиев, М. З.Зиёдуллаев ва бошқ. — Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2015. — Б. 7.

³ Қурбонов Н.Б. Одамлардан фойдаланиш учун ёллаш жиноятида жавобгарлик масалалари (жиноят-ҳуқуқий ва криминологик жиҳатлари). юрид. фан. ном. дис. — Т., 2005. — Б. 139–140 (180).

⁴ Криминология: Дарслик / З.С. Зарипов, А.С. Якубов, Г.А. Аванесов ва бошқ. Проф. З.С. Зарипов таҳрири остида. — Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2006. — Б. 170 (539).

⁵ Абдурасулова Қ.Р. Криминология: Дарслик. Масъул муҳаррир: ю.ф.д., проф. М.Х. Рустамбоев. —Т.: ТДЮИ нашриёти, 2008. — Б. 104 (305).

оқибатлар, ҳуқуқбузарликларнинг сабаблари ва уларга имкон берган шарт-шароитлар, ҳуқуқбузарликларни содир этилиш усуллари ва шакллари, виқтимологик омилларнинг ўрни ва аҳамиятини тушунтириш, қабул қилинган қонунларнинг мазмун-моҳиятини тарғибот қилиш ва огоҳликка чақиришдан иборатдир. Шу билан бирга, ижтимоий муносабатлар субъектларининг бир қанчасига бир вақтнинг ўзида профилактик таъсир кўрсатиш ва вақтни тежаш имкониятининг мавжудлигини, кам куч ва маблағ сарфланишини ҳамда ҳуқуқбузарликлар профилактикасига комплекс ёндошилишини ҳуқуқбузарликлар умумий профилактикасининг ўзига хос хусусиятлари ва афзалликлари сифатида қайд этишимиз мумкин.

Ўзбекистон Республикасининг «Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида»⁶ги қонунига биноан, ҳуқуқбузарликларнинг умумий профилактикасининг чора-тадбирлари қуйидагилардан иборат:

- ҳуқуқбузарликлар профилактикасига доир давлат дастурлари ва бошқа дастурларни ишлаб чиқиш ҳамда амалга ошириш;
- аҳоли ўртасидаги ҳуқуқий тарғибот ўтказиш;
- ҳуқуқбузарликларнинг содир этилиши сабабларини ва уларга имкон бераётган шарт-шароитларни аниқлаш, бартараф этиш ҳамда ҳуқуқбузарликларнинг содир этилиши сабабларини ва уларга имкон бераётган шарт-шароитларни бартараф этиш тўғрисида тақдимномалар киритишдан иборат.

Шунингдек, ҳуқуқбузарликларнинг умумий профилактикаси қонун ҳужжатларига мувофиқ бошқа чора-тадбирларни ҳам ўз ичига олиши мумкин.

Таъкидлаш лозимки, амалга ошириладиган ҳар бир чора-тадбирларнинг самарадорлиги ва муваффақияти бевосита уни ўтказиш асослари ва тартибининг аниқ ҳамда мукамал белгиланганлиги билан боғлиқ бўлганидек, ҳуқуқбузарликлар умумий профилактикаси чора-тадбирлари ҳам шу каби асосларга ва тартибларга эга бўлмоғи керак.

Мамлакатимизда ҳуқуқбузарликлар профилактикасига доир давлат дастурлари ва бошқа дастурларни ишлаб чиқиш ҳамда амалга оширишда ички ишлар органлари ҳам бевосита иштирок этадилар ҳамда ишлаб чиқилган дастурлар тегишли тартибда тасдиқланганидан сўнг, уларни ижро этишда ҳуқуқбузарликлар профилактикасини бевосита амалга оширувчи давлат органлари ва ташкилотлари, унда иштирок этувчи бошқа органлар ҳамда муассасалар, шунингдек, фуқаролик жамияти институтлари билан ўзаро ҳамкорлик қиладилар.

Шунингдек, қайд этиш лозимки, ички ишлар органлари ушбу дастурларни ишлаб чиқиш ва қабул қилишда тегишли ҳудудлардаги ҳуқуқбузарликлар ҳолатини таҳлил қилган ҳолда криминоген вазиятни ҳисобга олиб, келажак учун ишлаб чиқиладиган дастурларда содир этилган ва содир этилиш эҳтимоли нисбатан юқори бўлган ҳуқуқбузарликларга алоҳида аҳамият қаратишлари ҳамда бу борада ҳуқуқбузарликлар профилактикасини бевосита амалга оширувчи ва унда иштирок этувчи давлат органлари ва фуқаролик жамияти институтлари билан самарали ҳамкорлик чора-тадбирларини амалга оширишлари мақсадга мувофиқдир.

⁶ Ўзбекистон Республикасининг «Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида»ги қонуни // Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси - <http://Lex.uz>.

Хуқуқбузарликларнинг умумий профилактикаси чора-тадбирларидан яна бири – аҳоли ўртасидаги ҳуқуқий тарғибот ўтказишдир. Хусусан, ҳуқуқбузарликлар профилактикасида аҳоли ўртасида ўтказиладиган ҳуқуқий тарғибот муҳим аҳамият касб этади. Аҳоли ўртасидаги ҳуқуқий тарғиботнинг мақсади – аҳолининг қонуний ҳуқуқ ва мажбуриятларига оид масалаларнинг мазмун ва моҳиятини уларга етказиш, шу асосда фуқароларнинг ҳуқуқий онги ва маданиятини оширишдан иборатдир.

Айтиш мумкинки, аҳолининг ҳуқуқий онги ва ҳуқуқий маданиятини юксалтириш фуқаролик жамиятини ривожлантиришнинг муҳим йўналишларидан биридир. Бошқача айтганда, жамиятда ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятни юксалтириш, қонунийликни мустаҳкамлаш орқали аҳолининг ҳуқуқий саводхонлиги ошиб, уларда қонунларга ҳурмат руҳининг ўсиши келгусида ҳуқуқбузарликлар ҳолатларининг камайишига хизмат қилади ва ушбу ҳолатлар келгусида ички ишлар органларининг хизмат фаолиятига ўзининг ижобий таъсирини кўрсатади. Хусусан, Конституция ва қонунларга ҳурмат ва итоат билан қарашни тарбиялашда кўп нарса, аввало, давлат органлари, хусусан ички ишлар органларида ишлайдиган хизматчиларга боғлиқ⁷, ҳамда юртимизда ҳуқуқий давлат асосларини янада такомиллаштириш, аҳолининг ҳуқуқий онги ва маданиятини юксалтириш биз учун ҳал қилувчи вазифа⁸ деган фикрларни билдирган эди Ўзбекистон Республикасининг Биринчи Президенти Ислон Каримов.

Таъкидлаш лозимки, юртимизда аҳолининг ҳуқуқий онги ва ҳуқуқий маданияти юксалтиришга мустақилликнинг илк даврлариданоқ жиддий эътибор қаратилиб келинмоқда. Бунга мисол тариқасида, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг «Жамиятда ҳуқуқий маданиятни юксалтириш миллий дастури тўғрисида»⁹ги қарорини қайд этишимиз мумкин. Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Жамиятда ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятни юксалтириш тизимини тубдан такомиллаштириш тўғрисида»¹⁰ги Фармони қабул қилинди ва ушбу ҳужжат билан «Жамиятда ҳуқуқий маданиятни юксалтириш концепцияси» тасдиқланди. Бугунги кунда жамиятимизда аҳолининг ҳуқуқий онги ва ҳуқуқий маданиятини юксалтиришга оид вазифаларни бажаришда ушбу қайд этилган норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар муҳим аҳамият касб этмоқда. Хусусан, ҳуқуқий маданият қонунчилиги, фуқаролар ҳуқуқий кафолатини таъминлаш баробарида давлат аҳамиятига молик сиёсат бўлиб¹¹, ушбу ҳолат юртимиз ижтимоий ҳаётида ҳуқуқбузарликлар ҳолатига таъсир этувчи криминоген омиллардандир.

Жумладан, ички ишлар органлари томонидан ҳуқуқбузарликлар профилактикаси юзасидан оммавий ахборот воситаларида чиқишлар қилиш (радио орқали эшиттиришлар, журнал ва газеталарда мақолалар чоп этиш ва телевидение орқали чиқишлар) жойларда аҳолининг ҳуқуқий онги ва маданиятини юксалтиришга хизмат

⁷ Каримов И.А. Хавсизлик ва тинчлик учун курашмоқ керак. Т.10. – Т., 2002. – Б. 146.

⁸ Каримов И.А. Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси. - Т., 2010. – Б. 53.

⁹ УзР Олий Мажлисининг «Жамиятда ҳуқуқий маданиятни юксалтириш миллий дастури тўғрисида»ги 466-1- сон (29.08.1997 й.) қарори // УзР Олий Мажлисининг ахборотномаси. - 1997. - № 9. - 227-м.

¹⁰ Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Жамиятда ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятни юксалтириш тизимини тубдан такомиллаштириш тўғрисида»ги ПФ-5618-сон Фармони // Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси - <http://Lex.uz>.

¹¹ Каримов И.А. Хавфсизлик ва барқарор тараққиёт йўлида: Т.6. – Т., 1998. – Б. 279.

қилади. Хусусан, Биринчи Президентимиз Ислон Каримов «Жамиятнинг демократия йўлида жадал ривожланиши ва бу борада амалга оширилаётган ислохотларнинг муваффақияти кўп жиҳатдан одамларнинг ҳуқуқий онги ва ҳуқуқий маданият даражасига боғлиқдир. Юксак ҳуқуқий маданият – демократик жамият пойдевори ва ҳуқуқий тизимнинг етуклик кўрсаткичидир»¹², деб таъкидлаган эди.

Ҳуқуқбузарликларнинг умумий профилактикаси чора-тадбирларидан яна бири бу - ҳуқуқбузарликларнинг содир этилиши сабабларини ва уларга имкон бераётган шарт-шароитларни аниқлаш, бартараф этиш ҳамда ҳуқуқбузарликларнинг содир этилиши сабабларини ва уларга имкон бераётган шарт-шароитларни бартараф этиш тўғрисида тақдимномалар киритишдир. Хусусан, ички ишлар органлари давлат органлари ва фуқаролик жамияти институтларига тақдимномалар киритиш ваколатига эга бўлиб, бундан кўзланган мақсад келгусида шу каби ҳолатларни содир этилишини олдини олишдир.

Айтиш мумкинки, юртимизнинг амалдаги қонунчилигида ички ишлар органлари ўз ваколатлари доирасига кирувчи моддалар бўйича тегишли органлар, корхоналар, муассасалар, ташкилотлар ва жамоатчилик тузилмаларига тақдимномалар киритиш ваколати берилган бўлса-да, мазкур йўналишда бугунги кунда муайян камчиликлар мавжудлигини, яъни, ушбу йўналишда олиб борилган ўрганишлар ҳамда таҳлиллар натижаси мазкур йўналишдаги ишларда сезиларли камчиликлар мавжудлигини кўрсатмоқда. Бошқача айтганда, ички ишлар органлари томонидан ўз ваколатларига тааллуқли ҳуқуқбузарликлар тўғрисидаги ишлар бўйича тегишли давлат органлари ва фуқаролик жамияти институтларига тақдимномалар ўрнатилган тартибга киритилмай қолмоқда. Буларнинг сабаблари сифатида аввало хизмат олиб бераётган ходимларнинг иш хажмининг кўплигини ёки баъзи ҳолларда ходимларнинг совуққонлиги ёки ўз хизмат вазифаларига масъулиятсизлик билан муносабатда бўлишларини таъкидлашимиз мумкин.

Айтиш мумкинки, ички ишлар органлари томонидан ўз ваколатлари доирасида ҳуқуқбузарликлар ҳолатлари тўғрисидаги ишлар бўйича ҳудудларда уларнинг сабаблари ва содир этилишига имкон бераётган шарт-шароитларни аниқлаш, бартараф этиш юзасидан тегишли тартибда корхоналар, муассасалар ва ташкилотларга ҳамда фуқаролик жамияти институтларига тақдимномаларни ўз вақтида доимий киритиб борилиши ва содир этилган ҳар бир ҳолат бўйича тегишлилиги бўйича кенг жамоатчилик орасида атрофлича муҳокамалар ўтказилиши ҳам келгусида ҳуқуқбузарликлар содир этилишининг олди олинишига сезиларли таъсир қилади.

Хулоса ўрнида айтишимиз мумкинки, ички ишлар органларининг Ўзбекистон Республикасининг «Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида»¹³ги Қонунига кўра, ҳуқуқбузарликларнинг умумий профилактикасининг ҳуқуқбузарликлар профилактикасига доир давлат дастурлари ва бошқа дастурларни ишлаб чиқиш ҳамда амалга ошириш, аҳоли ўртасида ҳуқуқий тарғибот ўтказиш, ҳуқуқбузарликларнинг содир этилиши сабаб-ларини ва уларга имкон бераётган шарт-шароитларни аниқлаш, бартараф этиш ҳамда ҳуқуқбузарликларнинг содир этилиши сабабларини ва уларга

¹² Каримов И.А. Хавфсизлик ва барқарор тараққиёт йўлида: Т.6. – Т., 1998. – Б. 279.

¹³ Ўзбекистон Республикасининг «Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида»ги қонуни // Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси - <http://Lex.uz>.

имкон бераётган шарт-шароитларни бартараф этиш тўғрисида тақдимномалар киритиш каби чора-тадбирларини ўз вақтида амалга оширишлари тегишли ҳудудда ҳуқуқбузарликлар профилактикасида ва жамоат тартибини сақлаш ҳамда жамоат хавфсизлигини таъминлаш фаолиятида ижобий натижаларга эришишида муҳим аҳамият касб этади.

